

Τέλος εργασίας ή άλλες σχέσεις εργασίας

Οι σύγχρονες οικονομίες διαπιστώνουν ότι αδυνατούν να προσαρμόσουν εύκολα την παραγωγική τους διαδικασία στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής μας, αλλά και στις επιβαλλόμενες από τη χρήση της πληροφορικής απαιτήσεις· ή παραγωγή εν σειρά, ο γνωστός ταιύλορισμός έχει απαξιωθεί πλήρως, ενώ εφαρμόζονται νέες διαδικασίες παραγωγής με τους υπολογιστές να εκτελούν τις αυτοματοποιημένες εργασίες· στο ίδιο πλαίσιο επιχειρούνται οι αλλαγές και στο δημόσιο, το οποίο αντικαθιστά τον παλιό υπάλληλο, με το μελανι μολύβι και το καρμπόν, με τον υπολογιστή, ενώ οι περισσότερες από τις γραφειοκρατικές εξυπηρετήσεις γίνονται αποδοτικότερα, ταχύτερα και τελειότερα μέσω του διαδικτύου. Διαπιστώνεται ότι, όσο λιγώτερο είχε προοδεύσει μία χώρα στην εκβιομηχάνισή της, με την παραδοσιακή μορφή της βαρειάς βιομηχανίας, τόσο ευκολότερα προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες παραγωγής· ή παλιά διάκριση χειρωνακτικής και γραφικής εργασίας καταργείται στον αναπτυσσόμενο κόσμο, καθώς ή χειρωνακτική εργασία και ή γραφική -ή **εκτελεστική λειτουργία** της εργασίας θα την λέγαμε- εκτελείται από τους υπολογιστές με τελεία ακρίβεια και πολλαπλή ταχύτητα· ακόμη και ο συντονισμός των διαφόρων εργασιών -ή **διευθυντική λειτουργία** της εργασίας- γίνεται τελειότερα με την εφαρμογή προγραμμάτων πληροφορικής.

Η προσέγγιση, φυσικά, είναι θεωρητική και όχι πρακτική, επειδή ανακύπτουν μείζονα προβλήματα στην πράξη· επομένως ή προσέγγιση διακρίνεται σε δύο σαφώς διαφορετικές πτυχές: Τήν άφορῶσα τις τρέχουσες ανάγκες, την πρακτική πολιτική πτυχή, για την αντιμετώπιση των αναγκών της κοινωνίας στη μεταβατική περίοδο· και δεύτερον, την σχετική με την φιλοσοφική και θεωρητική μελέτη της πορείας των παραγωγικών και εργασιακών σχέσεων. Στο πρώτο επίπεδο, τα καθημερινά προβλήματα τριβής είναι πολλαπλώς

περισσότερα από τις διευκολύνσεις του εργαζομένου, σε όποια εργασία, κάθε μορφής· ή δυσκαμψία και ή άρνηση προσαρμογής τον χαρακτηρίζει στην καθημερινή του δράση, κι αυτό είναι κάτι το φυσικό. Ο άνθρωπος πολύ δύσκολα αλλάζει την καθημερινότητά του, το δρομολόγιό του για την εργασία του ή για τον περίπατό του, την πολιτική του πεποίθηση και τις συμπληρωματικές προς αυτήν ενέργειες, τις οικογενειακές του σχέσεις και την θρησκευτική του πίστη. Είναι γνωστό αυτό και από την ιστορία, όταν οι εργάτες έσπαζαν τις νέες μηχανές, επειδή πίστευαν ότι θα μείωναν τις θέσεις εργασίας, και δεν είχαν άδικο. Γιατί να αποδεχθούν τις άλλες σχέσεις εργασίας που επιβάλλει ή χρήση των συστημάτων πληροφορικής στο εργοστάσιο, στο γραφείο; Από την άποψη αυτή τις απορρίπτουν διαρρήδην.

Το πρόβλημα είναι αντικείμενο της καθημερινής πολιτικής τριβής, του κράτους, της κυβερνήσεως κυρίως και όχι της πολιτικής θεωρήσεως της εποχής μας, της φιλοσοφικής του προσεγγίσεως· σε εποχές ειρηνικές, όταν τίποτε δεν αλλάζει ουσιαστικά στην καθημερινότητα του ανθρώπου, τα νέα πράγματα θεωρούνται ξένα και αντιμετωπίζονται πάντοτε με άκρα καχυποψία, επειδή του αλλάζουν και την καθημερινή του παρουσία, τις κοινωνικές και προσωπικές σχέσεις που έχει συνδέσει με τη συγκεκριμένη μορφή εργασίας, χειρωνακτική ή υπαλληλική, όπως και τις πολιτικές του προτιμήσεις, που σχετίζονται με την εργασία του. Όλα αυτά συγκροτούν ένότητα, σαφή και διακριτή, στον όποιο εργαζόμενο, και ιδιαίτερα στο δυτικό άνθρωπο ο οποίος πιστεύει -και αυτό διδάχθηκε από τα παιδικά του χρόνια- ότι ή βιομηχανική διαδικασία, με την καπιταλιστική ή την κομμουνιστική έκδοχή της, είναι ή τελευταία και ανώτερη φάση της ιστορικής εξέλιξεως· αυτή είναι ή πολιτική του πεποίθηση, που συναρτά την **πολιτική φύση** του βιομηχανικού ανθρώπου· άλλωστε πάντοτε ο άνθρωπος πιστεύει ότι στην πολιτική ζωή ο γάϊδαρος πετάει. Άλλο είναι το πρόβλημα σε περιόδους εκρήξεως ή επαναστάσεως, όταν απορρίπτει κάθε τι το παλιό που του θυμίζει την προηγούμενη πολιτική κατάσταση, με την

ἀποδέσμευσή του ἀπὸ πολλές ἢ καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἐξαρτήσεις του τῆς **καθημερινότητός του** καὶ στὴν πολιτικὴ του πρακτικὴ· ὅπως καὶ ἄλλο εἶναι τὸ πρόβλημα, τὸ πῶς συμπεριφέρεται τὸ ἴδιο ἄτομο, ὅταν καταλαγιάσει τὸ ἐπαναστατικὸ κύμα καὶ ἐπανέλθει στὴν καθημερινότητά του. Τὸ ποιὰ καὶ ποιᾶς μορφῆς θὰ εἶναι ἡ νέα του καθημερινότητα.

Ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα εἶναι δεδομένα καὶ κρίσιμα στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν τοῦ νὰ ἀποκρύψουν αὐτὰ τὴ μακροχρόνια πορεία τῶν ἐξελίξεων· ὅπωςδῆποτε καὶ εἶναι ὑποχρεωμένο τὸ κράτος ὅπως λάβει μέτρα γιὰ τὴ σταδιακὴ καὶ ἀνώδυνη, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, προσαρμογὴ τῶν ἐργαζομένων στὶς νέες συνθῆκες ἐργασίας, μὲ τὴν καθιέρωση π.χ. τοῦ ἐλαχίστου ἐγγυημένου εἰσοδήματος καὶ μὲ ἄλλες παρεμβάσεις. Ἐνα εἶναι τὸ πρόβλημα, ἡ σαφὴς διάκριση τῶν μέτρων τῆς καθημερινῆς πολιτικῆς ἀνάγκης ἀπὸ τὶς ριζικὲς ἀλλαγές στὶς σχέσεις ἐργασίας καὶ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις.

Ὅποτε ἐρχόμεθα στὴ δεύτερη πτυχὴ τοῦ προβλήματος, στὶς ἀλλαγές τῶν **σχέσεων ἐργασίας** μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς πληροφορικῆς, στὴν ἄλλη ἐποχὴ. Τίθεται μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἐργασίας, καὶ τῆς ἴδιας τῆς ἐννοίας τῆς **ἐργασίας**: ὁ κλασικὸς ὀρισμὸς τῆς, ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας δείχνει σὰν νὰ μὴν ἀρκεῖ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν παραγωγικῶν καὶ ἐργασιακῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς τῆς **πληροφορικῆς**: σὰν κάτι νὰ ἔχει συμβεῖ, σὰν κάτι νὰ ἔχει ἀλλάξει ριζικὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις στὸ σύνολό τους καὶ ὄχι μόνο τὶς σχέσεις ἐργασίας Ἄλλη ἦταν, ὄχι μόνο ἡ ἐργασία ὡς καθημερινὴ δράση τοῦ ἀτόμου, στὴ βιομηχανικὴ παραγωγικὴ διαδικασίᾳ καὶ ἄλλη εἶναι σήμερα, μὲ τὴν πλήρη αὐτοματοποίησιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ διευθυντικῆς λειτουργίας τῆς ἐργασίας.

Ἀποτελεῖ μᾶλλον κοινὴ συνείδησις ὅτι ἡ προσφορὰ τῆς ἐργασίας στὴν προστιθεμένη ἀξία δὲν ἔχει, στὴν ἐποχὴ τῆς πληροφορικῆς, τὴν ἴδια σημασίᾳ μὲ ἐκείνη τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, καὶ αὐτὸ ἀκόμη καὶ ὡς ἀπλῆ παραγωγικὴ διαδικασίᾳ· ἡ προστιθέμενη ἀφηρημένη ἐργασία μετράει πλέον

ἐλάχιστα, ὅταν μελετάει κανεὶς τὴ διαδικασία τῆς αὐτοματοποιημένης παραγωγῆς· στὴν παραγωγικὴ διαδικασία ἢ προσφορὰ ζωντανῆς προστιθεμένης ἀξίας εἶναι σχεδὸν μηδαμινή, καὶ μόνο μέρος τῆς συσσωρευμένης στὰ μηχανήματα καὶ στὰ συστήματα πληροφορικῆς μεταβιβάζεται στὸ νέο προϊόν. Αὐτὰ ἀπὸ πλευρᾶς προστιθεμένης ἀξίας κατὰ τὴν παραδοσιακὴ προσέγγιση.

Ὁ ἐργαζόμενος στὴν πράξη μετατρέπεται σταδιακὰ σὲ **δημιουργὸ-ποιητὴ** κάθε στιγμῆ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας· τὸ ἴδιο τὸ παραγωγικὸ σύστημα ἐκτελεῖ ἀπὸ μόνο του τὴν ἐκτελεστικὴ καὶ διευθυντικὴ λειτουργία τῆς ἐργασίας, ὅποτε ἐκεῖνο ποὺ ζητάει ἀπὸ τὸν ἐργαζόμενον εἶναι τὴν προσφορὰ νέων τρόπων παραγωγικῆς διαδικασίας καὶ νέων μεθόδων αὐτοματοποιήσεως, οἱ ὁποῖες θὰ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιλύουν τὰ συνεχῶς ἀνακύπτοντα προβλήματα. Τὴν τάση τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας καθορίζει ἢ προσέγγιση, μέσα ὅμως στὴν πάλιν τῶν ἐξελίξεων· ὁ ἐργαζόμενος στὴ βιομηχανικὴ διαδικασία ὑφίστατο καὶ τὶς συνέπειες τῆς προσαρμογῆς του στὴ διαδικασία αὐτή, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναλόγου διαμορφώσεως τῆς συμπεριφορᾶς του· ὁ **Σαρλώ** στοὺς "**Μοντέρνους Καιροὺς**", τὸ κατέγραψε τέλεια.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον πολιτικόν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη· ἐπομένως ἡ ἀπόλυτη προσαρμογή του στὴ βιομηχανικὴ παραγωγικὴ διαδικασία τοῦ ἀποστεροῦσε μεγάλο μέρος τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς του, ἐπειδὴ αἶρει τὴν βασικὴν του ἔννοια, τὸν πολίτη, χάνεται "ὁ μετέχων κρίσεως καὶ ἀρχῆς"· τὸ πρωτεῦον εἶναι ἡ συμμετοχὴ στὴν κρίση, στὴ δικαστικὴ λειτουργία τῆς ἐξουσίας, στὴν ἄσκηση κριτικῆς πρὸς τοὺς ἀσκοῦντας τὴν ἐξουσία, πρὸς τοὺς μετέχοντας εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ ἡ λογοδοσία αὐτῶν, τὸ "λόγον δίδοναι". Στὴν ἄμεση δημοκρατία, ὁ πολίτης πρῶτα ἠσκεῖτο στὴν κριτικὴ πρὸς τὸν ἀσκοῦντα τὴν ἐξουσία καὶ μετὰ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας, "ὁ δυνάμενος καὶ προαιρούμενος ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν"¹.

Ὅταν ἀσκηθεῖ ἐπαρκῶς στὴν κριτικὴ πρὸς τὴν ἐξουσία, τότε πολὺ δύσκολα ὁ πολίτης θὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴν πρακτικὴν του, τὴν αὐτονομία του, ἐπειδὴ θὰ ἔχει γίνῃ αὐτὴ ἀναπόσπαστο μέρος τῆς πολιτικῆς παρουσίας του, τοῦ ἦθους του· στὴν ἐποχὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας πίστευαν ὅτι ἡ ἐξαρτημένη καὶ μισθωτὴ ἐργασία, ἡ βάναντος ἐργασία, ὀδηγεῖ τὸ ἄτομο σὲ δουλικὴ συμπεριφορὰ καὶ νοστορία, "ἄσχολον γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινήν", γράφει ὁ Ἀριστοτέλης· καθιστοῦν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἄσχοιο, προσηλωμένο καὶ δουλικό. Ἐπειδὴ ἔχει μεγάλη διαφορὰ τὸ γιὰ ποῖον ἐργάζεται κανεὶς ἢ ἐκπαιδεύεται, "τὸ τίνας χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει". Ἐὰν εἶναι γιὰ τὸν ἴδιον ἢ γιὰ τοὺς φίλους του ἢ γιὰ τὴν ἀρετὴν δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἀνελευθερία, "αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν ἢ φίλων ἢ δι' ἀρετὴν οὐκ ἀνελεύθερον". Αὐτὸς ὅμως ποὺ πράττει αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα γιὰ ἄλλους, τις περισσότερες φορὲς ὑπαλληλικὲς καὶ δουλικὲς ἐξαρτήσεις ἔχει, "δι' ἄλλους πολλάκις θητικὸν καὶ δουρικὸν δόξειεν ἂν πράττειν"².

Μακρὰ ἡ παρέκβαση στοὺς ἀρχαίους ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ θέτουν τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς·

¹ Ἀριστοτέλους, "Πολιτικά, βιβλ. Γ', κεφ. ζ, παραγ. 13,1284α3, 1275α23

² ὁ. ἀ., βιβλ. Η, κεφ. Β, παραγ. 1, 2, 1337β14, 21

ὅταν κάποιος ἀσχολεῖται μὲ θητική καὶ μισθαρνική ἐργασία, ἀλλὰ τὸ πράττει κατὸπιν δικῆς του πολιτικῆς ἐπιλογῆς καὶ ὄχι κατὸπιν ἐντολῆς ἄλλων, τότε δὲν εἶναι ἀνελεύθερη ἢ πρακτική του καὶ δὲν ἐπηρεάζεται τὸ **ἦθος του** καὶ ἡ **πολιτική του ἀντίληψη**. Κλασικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἐργασία τῶν **ἐλευθέρων πολιτῶν** στὰ ἔργα τῆς **Ἀκροπολέως**, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν σωθεῖ οἱ μαρμάρινες πλάκες μὲ τὰ ἀπολογιστικὰ στοιχεῖα· ὅλοι ἐλάμβαναν -μιᾶμε πάντα γιὰ τὸν 5ο αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 4ου, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς- ἀπὸ μία ἀττική δραχμὴ ὡς ἡμερομίσθιο, ἐλεύθεροι πολίτες, μέτοικοι καὶ δοῦλοι· πολλές φορές, μάλιστα, ἦταν ὁ δοῦλος ἀρχιμάστορας, τεχνίτης, ὁ μέτοικος βοηθός του, κάλφας καὶ ὁ ἐλεύθερος πολίτης ὁ μαθητευόμενος, ὁ ἐκτελῶν τὴ χειρότερη χειρωνακτικὴ ἐργασία· ἡ ἐπιλογή του ὅμως ἦταν δική του καὶ ἦταν γιὰ τὴν πόλη του καὶ γιὰ τὴν ἀρετή, γιὰ τὴ δημοκρατία. Ὁ **Σωκράτης**, γιὰ παράδειγμα κληρονόμησε ἀπ' τὸν πατέρα του τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου, τοῦ πετρᾶ, τοῦ κτίστη, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὸ ἄσκησε· ἔμεινε, μᾶλλον σὲ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του, βοηθός τεχνίτη, εἴτε κουβαλοῦσε αὐτὸς τὶς πέτρες, τὰ μάρμαρα, γιὰ τοὺς τεχνίτες τῶν ἔργων τῆς **Ἀκροπόλεως**. Παρέμεινε, ὅμως, ὅμως ὑπόδειγμα **ἐλεθέρου πολίτου**, μὲ τὴν ἄσκηση τῆς κριτικῆς ὡς πρῶτο μέλημά του.

Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἐποχὴ μας ἔχει σημασία, ἐπειδὴ ἡ πολυπλοκότης τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων -τουλάχιστον αὐτὸ πιστεύουμε ὅλοι μας- δὲν μᾶς ἐπιτρέπει στὴν ἀμεση συναγωγὴ συμπερασμάτων, ὅπως κατὰ τὴ μελέτη τῆς ἀμέσου δημοκρατίας· ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος ἔχει κάνει τὶς ἐπιλογές του ἅπαξ καὶ τὶς τηρεῖ μὲ **θησκευτικὴ εὐλάβεια**, ὅπως τὴν **ιδεολογία του**, τὸ **ἐπάγγελμά του**, τὸν **τρόπο ζωῆς του**, τὴν **ἐργασία του** καὶ τὴν **κοινωνικὴ του ὑπόσταση**· πολὺ δύσκολα διαχωρίζονται αὐτὰ καὶ ἀκόμη δυσκολώτερα σπάει ὁ κύκλος τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς του ζωῆς. Ὅταν, λοιπόν, καλεῖται ὅπως προσαρμόσει τὴν ἐργασία του στὶς νέες συνθήκες, δηλαδή, ὅταν ἀπαιτεῖ ἡ ἴδια ἢ

παραγωγική διαδικασία άλλες σχέσεις εργασίας, αντιδρά και μάλιστα σκληρά· είναι περιεργο που δεν έχουμε έμφανη και γενικευμένες αντιδράσεις, όπως με την εισαγωγή των μηχανών τον 19ο αιώνα. Αναμενόμενο είναι αυτό και λογικό· δεν αλλάζει ή ζωή του ανθρώπου από τη μία μέρα στην άλλη.

Τὰ τελευταῖα χρόνια διαπιστώνεται, ὅτι χῶρες με καθυστέρηση στη βιομηχανική ανάπτυξη, **Ἰρλανδία, Φιλανδία, Κίνα, Ρωσία, Ἰνδίες** παρουσίασαν θεαματική άνοδο στην εποχή της πληροφορικής· ὅπωςδήποτε τὸ παραγωγικὸ βάρος τῆς βαρειᾶς βιομηχανίας ἀποτελεῖ τροχοπέδη για τις παλιές μεγάλες βιομηχανικές χῶρες, ἀλλὰ καὶ ἡ νοοτροπία, ὁ τρόπος ζωῆς τῶν πολιτῶν τους ἦταν καὶ εἶναι τὸ χειρότερο ἀντίβαρο. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀπαξίωση τῶν τόσων μεγάλων ἐπενδύσεων, με ὅλες τις δημοσιονομικές συνέπειες, εἶναι καὶ ἡ ἄρνηση τῶν πολιτῶν, ὅπως ὀδηγηθοῦν σὲ νέους τρόπους ζωῆς, χωρὶς τις ἀπαραίτητες ἐγγυήσεις, ὅπως τὸ ζοῦμε σὲ πολλές χῶρες. Ἀλλὰ, οἱ ἐγγυήσεις γι' αὐτοὺς ἐντάσσονται στὸ παλιὸ σύστημα παραγωγικῆς διαδικασίας, ἐνῶ ἡ πληροφορική ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει ἄλλες σχέσεις εργασίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ γόρδιος δεσμός τὸν ὁποῖο καλεῖται ἐπιλύσει ὀλόκληρη σχεδὸν ἡ **Εὐρώπη**, με ἀπλῆ κλιμάκωση τῶν δυσκολιῶν κατὰ χώρα· οὔτε εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ ἀναγκαστικὴ προσαρμογὴ τῶν μεγαλυτέρας ἡλικίας κυρίως ἐργαζομένων, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐπιθυμητὴ ἡ ἀγκύλωση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς οἰκονομίας στις παλιές καὶ ἀπαρχαιωμένες ἀξίες καὶ ἀρετές.

Χρηῆστος Ζ. Καρανίκας,
Ἀθῆναι, Μάιος 2004

Υστερόγραφο:

Οί μεταρρυθμίσεις τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων εἶναι τὸ κύριο πρόβλημα ὅλων τῶν χωρῶν, ὅποτε, ἀπὸ τὴν στάση τῶν λαῶν ἀπέναντί τους, κρίνεται ἡ προσαρμογὴ τους στὴν ἐποχὴ τῆς πληροφορικῆς καὶ τῶν διαδικτῶν· οἱ βιομηχανικὲς κοινωνίες συναντοῦν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια στὶς ἀλλαγές τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων, ἀναλόγως πρὸς τὶς ἱστορικὲς τους δεσμεύσεις καὶ τὶς ἰδεολογικὲς ἢ "ἐπιστημονικὲς" τους προκαταλήψεις. Ἡ ἀνάλυση ἐγράφη γιὰ ἔντυπο κάποιας "ἀναπτυγμένης" χώρας, ἀλλὰ δὲν ἔτυχε εὐμενοῦς ἀποδοχῆς· ἡ δημοσίευσή της γίνεται ὡς συμβολὴ στὸν προβληματισμὸ τῆς ἐποχῆς μας.

Χρήστος Ζ. Καρανίκας, Δεκέμβριος, 2006